

Vennebrev

Falstadsenterets Venner

Mai 2021, Årgang 6, Nr 1

Guri Marjane Sivertsen nyvalgt leder i Falstadsenterets Venner

Hilsen fra ny leder av Falstadsenterets venner. Da jeg ble spurt om jeg kunne stille som kandidat til ledervervet i Falstadsenterets venner var det ganske lett å si ja. Jeg ser på Falstadsenteret som en svært viktig institusjon, både som museum, minnesteid og menneskerettighetssenter. Og Falstadsenterets venner har en viktig rolle som samarbeidspartner og støttespiller for senteret

Hvem er så jeg? Levangsbygg, født i 1960. Bibliotekar av utdanning og med tilleggstudium i kunnskapsledelse. Til daglig jobber jeg i Levanger kommune som enhetsleder for kultur, og har derfor også med Falstadsenteret å gjøre gjennom jobben av og til. Falstad har alltid vært en del av min

familiehistorie. Jeg vokste opp i en flergenerasjonsheim på Nesset, blant annet sammen med farfar og farmor Martin og Ingebjørg Sivertsen. De satt begge som fanger på Falstad fra januar 1945 til freden kom. Mine foreldre var aktive i det som tidligere het Norsk-Jugoslavisk Samband (nå Vennekapsambandet Norge – Vest-Balkan), og min far Arne Sivertsen var med på å etablere det første museet på Falstad på 80-tallet.

Jeg har fulgt med på utviklingen av Stiftelsen Falstadsenteret fra starten i 2000, og vet at det er gjort et fantastisk godt arbeid gjennom alle år. I dag er senteret et viktig freds- og menneskerettighetssenter av nasjonal og internasjonal betydning, og samtidig en svært viktig institusjon for lokalsamfunnet. Som ny leder av foreningen Falstadsenterets venner må jeg først bruke litt tid på å bli kjent med foreningens arbeid for å finne ut hvilke oppgaver som jeg ønsker å prioritere, men jeg tror det er et stort potensial i å rekruttere nye medlemmer til foreningen. For å lykkes med det er det viktig for foreningen å bli mer synlig - i Levanger, men også i hele regionen.

Jeg gleder meg til å bli bedre kjent med resten av styret og med foreningens arbeid. Jeg ser også fram til å samarbeide med Falstadsenteret som leder av venneforeningen, og håper at vi snart kan komme tilbake til mer normale tilstander slik at det blir greit å samles til ulike arrangement både på senteret og i skogen.

Heller ikke i år ble det mulig å markere 8. mai slik vi ønsket det, men det er forhåpentligvis siste gang det er nødvendig å kun ha en digital markering.

Jeg ønsker alle en fin vår og god sommer!

Guri Marjane Sivertsen

Min historie:**Robert Savosnick forteller om arrestasjon og transport til Auschwitz i 1942**

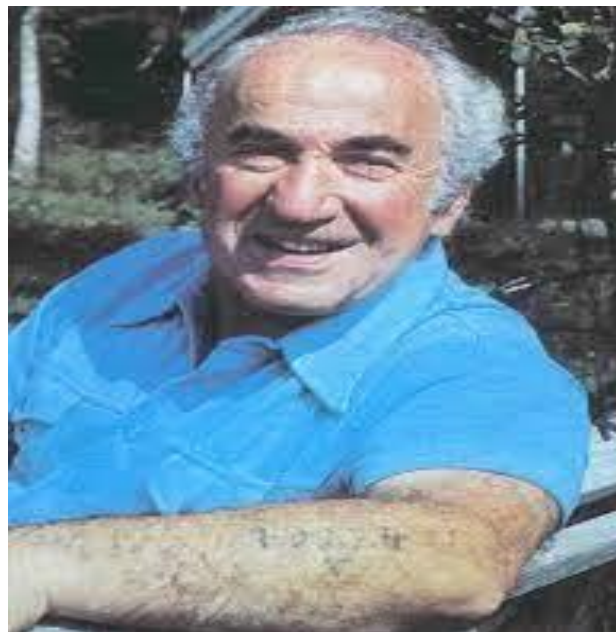
Jeg er født i Trondheim i 1915 og mitt navn er Robert Savosnick. Navnet er som du forstår russisk-polsk. Mine besteforeldre som var født i Russland flyttet for ca. 100 år siden fra Karlstad i Sverige til Trondheim. Min far var født i Sverige og var ca. 2 år da familien flyttet til Trondheim.

Om meg selv er det å si at jeg tok studenteksamen ved Trondheim Katedralskole i 1935. Etter fullført militærtjeneste på Rinnleiret utenfor Levanger, begynte jeg på det medisinske studium ved Universitetet i Oslo.

Jeg arbeidet som medisinsk student ved Orkdal Sjukehus og ble arrestert der høsten 1942. Det var like etter at det var innført «undtagelsestilstand» i Trondheim og 10 gode norske borgere ble skutt som represalier.

Sammen med 3 andre fanger ble jeg transportert til Bredtvedt fengsel utenfor Oslo. Her var vi i ca. 3-4 ukers tid, og bortsett fra å bli ydmyket led vi ingen direkte overlast. I dette fengsel ble vi tatt hånd om av Wehrmachtsoldater og norske quislinger, og var forskånet for SS.

26. november 1942 ble vi alle kommandert ut til busser som var kjørt opp utenfor fengslet og under bevokning av norsk Statspoliti (= Quislinger) ble vi kjørt ned til et avsperrt område ved kaien like nedenfor Østbanestasjonen. Inne på dette inngjerdede området møtte det meg et syn som jeg aldri vil glemme. På området var samlet kvinner og barn, personer som sannsynligvis var blitt arrestert ved en rassia etter jøder over hele landet. Her var spebarn og oldinger og kvinner i sin beste alder. Mens vi under slag og spark ble samlet i klynger, kom godsvogner inn på området, og ut av disse ble det jaget og slept ut mennesker i en miserabel forfatning. Det var mennesker som var tatt rett ut fra sykehusene, nyopererte, gipsede, gamle, unge, mennesker på bårer, mennesker på krykker. Ved kaien lå et stort lasteskip, det kjente fangetransportskipet «Donau». Vi ble under skrik og skrål kommandert om bord og ned i lasterommene. Menn for seg og kvinner og barn for seg i et annet lasterom. Vi ante ikke hvor ferden ville gå, men etter en overfart på 3-4 dager kom skipet til Stettin i Tyskland. (*Nå Polen, red.anm.*) Det foregikk en del spark og slag og det haglet med skjellsord under overfarten, men sammenlignet med hva vi senere skulle få oppleve som behandling, var oppholdet om bord i skipet

Robert Savosnick

«Donau» som på et sanatorium. Det tyske vaktmannskapet var ikke SS, men var titulert Wachtmeistere og til tross for at de kunne være brutale så var de som engler mot de SS vi senere skulle stifte bekjentskap med. Fra en transportliste fremgikk det at fangetallet på båten var 503 voksne og 28 barn under 14 år. Av denne transporten kom vi 3 eller 4 stykk tilbake i 1945. I Stettin ble vi som kveg jaget opp fra lasterommene, og under bevokning av tyske soldater presset inn i jernbanelokvogner som stod på skinner ved kaien i Stettin. Vi ble stuert så tett at det ikke var plass til å snu seg, ca. 50-60 mennesker i hver godsvogn. Når de siste var presset inn, ble vogndørene boltet igjen utenfra. Det begynte nå en reise til ukjent sted. Reisen tok 2-3, kanskje 4 døgn, uten mat, uten drikke. Vi stod som sild i tønne og den som besvimte ble stående. Det var simpelthen ikke plass til å falle.

Jeg var i samme vogn som Herman Sachnowitz, han som har skrevet boken «Det angår også deg», men vi kjente ikke hverandre den gang. Vi ble presset inn alfabetisk og Sachnowitz og Savosnick som kveg i samme vogn.

Denne reisen, innesperret i kuvogn, står fremdeles risset inn i mine hjerneceller så jeg selv, 37 år etter, minnes hver eneste detalj.

Robert Savosnick var en av de få overlevende av de norske jødene som ble sendt til Auschwitz. Han praktiserte som lege i Trondheim etter krigen og døde i 1998. I 1986 gav han ut boka «Jeg ville ikke dø» i samarbeid med journalist Hans Melien.

Direktørens spalte Christian Wee

Sommerprogrammet på Falstad: Nye lag av historien presenteres

De siste årene har publikumsbesøket ved Falstadsenteret økt, både gjennom flere elever og arrangement, men ikke minst gjennom at mange besøker museet ved Falstad.

Sommersesongen gir publikum mulighet til å lære mer om kvinnene ved SS Straffefangenenlager Falstad, utforske utstillingen "Maktens ansikter" i kommandantboligen og se Håkon Blekens kunst utstilt i egen sommerutstilling. I sommersesongen 2021 åpner Falstadsenteret både nye formidlinger og utstillinger, blant annet:

- **Kvinnenes historier fra Falstad**
Kvinneavdelingen ved Falstad var en egen avdeling for de kvinnelige fangene ved SS Straffefangenenlager Falstad. Vi kjenner identiteten til 215 personer som satt fengslet der, og i år har vi et spesielt søkelys på fortellingen om kvinner i krig, en underkommunisert del av minnet om andre verdenskrig.

Fange 37722 i Ravensbrück

En ung Meta Christensen

I løpet av sommeren vil vi også fokusere på kvinners rolle i krig, blant annet om en av fangene på Falstad, Margrete «Meta» Christensen, og «Gåten Ingeborg Holm».

- **Falstads historie for barn og unge**
For første gang tilbyr vi i sommer et helt eget guideopplegg for barn, der de får bli med rundt på uteområdet sammen med guiden, og snakke sammen om stedet og historien. Barna vil på slutten av guidingen få mulighet til å delta i en kreativ workshop. Guidingen er tilpasset barneskolealder.

- **Kommandantboligen**
Kommandantboligen på Falstad er et spesielt bygg i europeisk sammenheng.

- Bygd av fanger i 1943 som bolig for kommandanten i SS Straffefangenenlager Falstad. Slik står bygget fremdeles. Etter flere års renovering åpner vi i sommer bygget for publikum. Kommandantboligen, der de opprinnelige beboerne hadde sin peisestue, bar, badstue og kjelebane, sammen med den permanente utstillingen «Maktens ansikter» i kjelleren, åpner opp for ny formidling av Falstads historie.
- **Kunstutstilling Håkon Bleken**
Håkon Bleken er en av Norges mest kjente kunstnere. Bleken har familiehistorie knyttet til Falstad, og i sommer stilles hans verker ut i førsteetasjen i kommandantboligen. Utstillingen vil være åpen fra 27. juni og hele sommersesongen.
- **Notes on a Memorial – Jonas Dahlberg**
I år er det 10 år siden terrorangrepet 22.juli. Som minnested fra 2.verdenskrig setter Falstadsenteret minnestedsprosessen på Utøya på dagsorden sommeren 2021 gjennom videoverk av Jonas Dahlberg. Dahlberg vant konkurransen om utforming av 22. juli-minnesmerket som skulle stå på Sørbråten ved Utøya. Etter en omfattende offentlig debatt ble vinnerutkastet «Memory wound» forkastet. I videoinstallasjonen «Notes on a memorial» deler Jonas Dahlberg sine tanker rundt prosessen, debatten og politikken rundt det planlagte minnestedet. Videoinstallasjonen vil danne grunnlag for faglige arrangement i løpet av sommeren.

Sommeren byr også på muligheter til å oppleve våre faste utstillinger «Ansikt til ansikt» og «Fortellinger om Flukt», samt den mest innovative digitale rekonstruksjonen av noe minnested fra 2.verdenskrig i hele Europa. *Vi legger ut detaljert program for når omvisninger finner sted, hvordan billetter kan kjøpes og annen praktisk informasjon på vår hjemmeside falstadsenteret.no, så bare følg med der.* Hilsen Christian Wee, direktør Falstadsenteret

Vi håper mange har interesse av å besøke oss i sommer. Ta gjerne kontakt dersom det er noe spørsmål.

Historisk filmbegivenhet

Mange tilskuere var glade for at de tok turen til Trondheim kino i vinter, for å se filmen Nordlands Jeanne D'Arc. Filmen om en av de største hemmelige agentene i Norge under siste verdenskrig, Liv Grannes fra Mosjøen.

Grannes' modige motstandsarbeid var og er forbilledlig. Filmen er ikke minst viktig i den forstand at den gir legitimitet til at det er lov å fortelle om kvinners kamp og offer under krigen. Falstadsenterets Venner har bidratt med økonomisk støtte til produksjon av filmen.

I forkant av visningen av filmen i Prinsen kino i Trondheim tirsdag kveld, ble Falstadsenterets direktør Christian Wee intervjuet av administrerende direktør Arild Kalkvik i Trondheim kino. Wee orienterte foran 100 (max antall i disse covidtider) i salen om historiens linjer mellom Majavass-sakene og Falstad fangeleir. Det hører med å nevne at tre sentrale krigshistorieforvaltere som har jobbet med Falstads krigshistorie i mange tiår, ble trukket frem som delaktige fakteleverandører til filminnspillingen i Mosjøen. De tre som fikk applaus fra kinosalen før filmen rullet igang var: Atle Sand, Einar Svee og Per Jarle Eriksen. De var alle tre tilstede for å se filmen, og mottok fortjent applaus!

Filmen var den mest sette ved Trondheim kino en periode vinteren 2021, og kinoledelsen anbefalte den på det sterkeste.

Bildet viser direktør ved Falstadsenteret Christian Wee (t.v.) og kinosjef Arild Kalkvik i samtale på scenen før filmstart.

Svein Helge Falstad

Snøfallet ødela den historiske bjørka

14. – 15. februar 2021.

Den historiske bjørka inne i borggården på Falstadsenteret fikk en kraftig knekk under helgas tunge snøfall. En stor del av den over 100 år gamle bjørka inne i atriet på Falstadsenteret-bygningen fikk hard medfart av de store snømengdene i helga. Treet, som har en helt spesiell historie knyttet til de jødiske fangene i Falstad fangeleir under krigen, mistet en stor grein som har vært markant på treet siden de tidligste bilder ble tatt av det fra rundt 1921.

– **Eknesbygg** sier det sist helg var det kraftigste snøværet de har opplevd de siste 40 årene. Det lavet ned med tung snø, og den symboltunge bjørka fikk en alvorlig knekk, sier direktør Christian Wee. - **Wee** tror det fortsatt er såpass mye igjen av treet at det kan stå i ett eller to år til som det symbolet det er. Men senteret har to bjørkeavleggere av treet stående på rot, og en av disse skal erstatte «mor-treet» etter hvert. Ifølge Wee er begge avleggere i god hevd, og vil etter hvert plasseres ved senteret før det historiske treet må tas ned.

Tidens tann: Snømengdene som falt på Ekne helga 14. – 15. februar 2021 ble for tøft for den historiske bjørka i atriet på Falstadsenteret. En stor gren knakk av Foto: Svein Helge Falstad

– **Avleggerne** bør bli litt større før vi planter en av dem inne i gårdsrommet. Men nå venter vi at Statsbygg vil foreta en befaring og se hva som må til for å berge det som er igjen av det opprinnelige treet en stund til, sier Wee. Han tror treet står greit en liten periode til.

1944: Her er bjørka stilltiende vitne til det som skjer i lufttegården ved fangeleiren i 1944. Bjørka sto der trolig før bygget ble oppført fra 1919-1921. Dermed er bjørka over 100 år. Foto: Ukjent (trolig tysk offiser)

I **2021** er det hundre år siden Falstadsenterbygningen ble tatt i bruk, etter at byggingen startet i 1919. Konservator Arne Langås opplyser at bjørketreet inne i ariet trolig sto på stedet allerede før byggingen av det som i dag er Falstadsenteret-bygningen ble igangsatt. – **Bilder** fra byggingen viser at det var bjørkeskog her. Og ut fra tidlige bilder fra inne i gårdsrommet, ser vi at det faktisk sto to bjørker side om side her. Etter hvert er det bare ett tre som står inne i gårdsrommet. For øvrig var det tidlig anlagt en hage med busker, planter og trær inne i gårdsrommet, sier Langås.

«Paa gjengrodde Stier»

Denne boktittelen kunne like gjerne vært brukt som overskrift på en beretning om et besøk i søndre gravfelt i Falstadsbogen. Dette feltet ligger et godt stykke unna det sentrale gravområdet i skogen, et par hundre meter nærmere Frosta. Her finnes det minst åtte registrerte graver. Det var stort sett russere som ble gravlagt i dette området, men også den ene Majavassgrava ligger her. Den inneholdt ni av ofrene etter henrettelsene i oktober 1942. Søndre gravfelt er dessverre ikke vedlikeholdt på samme måte som hovedfeltet. Stiene er delvis gjenvokst, og merkinga er svært mangelfull. Historiegruppa i Falstadsenterets Venner ønsker å få gjort noe med dette. Vi må regne med at det kan bli økt interesse særlig for Majavassgrava etter at folk på Helgeland har sett filmen om Majavasstragedien,

Dette skiltet ved fylkesvegen markerte stien til søndre gravfelt/rettersted.

«Nordlands Jeanne d'Arc», og da må det nesten karakteriseres som en skam at det står så dårlig til her. I samarbeid med direktør Christian Wee på Falstadsenteret er det tatt kontakt med Statsforvalteren for å få godkjenning på noen foreløpige tiltak; i hovedsak rydding av stiene. Så langt er det ikke kommet noe endelig svar, men vi venter å få avklart mulighetene med det første. Historiegruppa er innstilt på å ta dette som et dugnadsprosjekt om det skulle bli mulig, - aller helst skulle mye vært gjort før det blir sommer og turistsesong.

Kommandantboligen

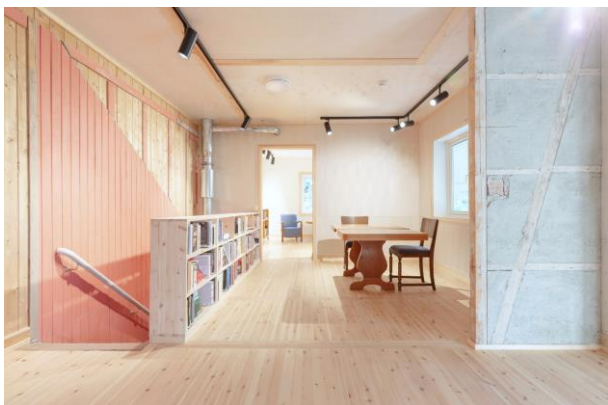
Høsten 2020 åpner Falstadsenteret sin nye arena for læring, refleksjon og diskusjon, i den tidligere kommandantboligen etter den tyske SS-leiren Falstad.

Kommandantboligen på Falstad ble tegnet og bygget av fanger på oppdrag fra den tyske ledelsen av SS Strafgefengenenlager Falstad i 1943/44.

Etter ferdigstillelsen ble bygningen tatt i bruk som tjenestebolig for kommandanten og hans nærmeste underordnede.

Også etter krigen var huset et maktsete.

I årene 1945-49 bodde direktøren for landssvikleiren Innherad tvangsarbeidsleir her. Fra 1951 fungerte huset som bestyrerbolig så lenge barneskolen var i drift (tidlig 1980-tall), deretter utleiebolig m.m., fram til det ble solgt sist på 1990-tallet. Se og les mer på falstadsenteret.no

Bilder: **Oliver T. Edwards / Doyo Groups AS.**

Se og les mer på falstadsenteret.no

Jean René van Geuns til minne.

«Java» het han blant sine medfanger, nederlandskfødte Jean René van Geuns. Han var født i Haag i Nederland i 1924, og døde i New York 22. februar i år, nær 97 år gammel. Deler av oppveksten tilbrakte han på Java, Indonesia, den gang Nederlandsk Østindia, fram til familien flyttet tilbake til Nederland i 1938. Der bosatte de seg i byen Nijmegen, ikke langt fra grensa til Tyskland.

Etter den tyske invasjonen av Nederland gikk han som 16-åring inn i motstandsarbeidet. Han deltok i ulike sabotasje handlinger, spredte anti-tyske flygeblad, og prøvde etter hvert å ta seg over til England for å fortsette motstandskampen derfra. Etter to mislykkede fluktforsøk meldte han seg til arbeid i Norge, for dermed å bruke Sverige som mellomstasjon til England.

Også denne planen mislyktes, og 3. september 1944 ble han arrestert i Stjørdal. 8. oktober kom han til Falstad. Med unntak av noen uker i Trondheim i november, var han i fangenskap på Falstad fram til freden. Han kom i kontakt med mange av sine norske medfanger, og i skildringer av julefeiringa på Falstad i 1944 fortelles det at det ble sunget julesanger på mange språk, blant annet javanesisk.

Jean René van Geuns - 1945

I den ene fangebrakka var ei stor gruppe sovjetiske krigsfanger innesperret. René snek seg flere ganger over loftet og ned til disse fangene med mat og varer. Det siste besøket var om kvelden 7. mai, etter at fredsbudskapet hadde kommet. Med seg hadde han medfangen Dagfinn Flem, journalist fra Ålesund, som skrev om saken i Sunnmørsposten 16. mai:

«Sunnmørspostens medarbeider vilde gjerne høre litt nærmere om russernes følelse på seirdagen. Sammen med vår svarthårede venn fra Java, hollenderen Jean René van Geuns, [...] som i lang tid hadde vært russernes spesielle hjelper, ble så ekspedisjonen planlagt. Den måtte skje etter

Jean René van Geuns (t.v.) i samtale med sine tidligere medfanger Einar Ianssen og Per Hjort Albertsen.

Foto: Falstadsenteret.

tyskernes aften-inspeksjon og ad ulovlige veier. Ut på kvelden bar det avsted. Vi løftet ett takbrett i en av sovesalene, samme brakke som russernes tilholdsrom, og klatret opp på loftet. Mørkt og kronglet var det der oppe. Men vår lokalkjente venn «Java» som med stor risiko allerede ofte hadde tilbakelagt samme rute under sine dristige ekspedisjoner for å bringe russerne nyheter og varer, loset oss fram med sikker hånd. Gjennom en takluke bar det så rett ned i en av russernes overkøyer og med et hopp var vi nede blant den glade skare av omkring 60 russiske offiserer og soldater. Det ble gratulasjoner og omfavnelser og lykkeønskninger i stor stil.»

Etter frigjøringen visste ikke Jean René van Geuns hva han hadde å komme hjem til. Fra det nederlandske konsulatet hadde han fått beskjed om at bare faren var i live av familien. Tilbake i Nijmegen fikk han vite at de fleste var i live, men at faren var død – henrettet 21. juli 1944 sammen med sju andre, som represalier for angrep på tyske soldater.

På 1950-tallet flyttet Jean René van Geuns til USA. I 2009 fikk Falstadsenteret kontakt med ham, og samme år kom han tilbake til Norge og Falstad for første gang på 54 år. Det ble en sterk opplevelse for ham, og et besøk vi som møtte ham husker godt. I løpet av besøket fortalte han sin historie til både skoleelever og journalister, og han fikk også møte tidligere medfanger. Opplevelser han trodde var glemt dukket opp igjen, og etter hvert kom også flere norske ord fram fra glemselen. For et par år siden ble hans historie også godt kjent i Nederland, etter at hvert kom også historikeren Floris van Dijk og intervjuet ham.

Glimt fra årsmøtet 2021

Møtet ble holdt i storsalen (Standrettssalen) på Falstadsenteret onsdag 14. april. Dette lokalet ble valgt på grunn av koronabestemmelsene om maks antall innendørs. Møtet fikk gledelig stor oppslutning, 23 personer, så vi måtte sette et par på gangen.

Fra saksbehandlingen nevner vi:

Årsmelding.

På grunn av pandemien har aktiviteten i 2020 vært betydelig mindre enn vanlig. Dugnader av ulike slag, arbeid med historisk materiale fra fangetida, tildeling av Falstadfangerenes Gavestipend, finansiering av Majavassfilmen og jevnlig kontakt med Falstadsenterets ledelse har vært hovedpunktene i virksomheten.

Regnskap.

Kasserer Marit Nordholmen presenterte et sammendrag som balanserte med et underskudd på 58500 kroner. Underskuddet skyldes i hovedsak at foreningen ga et bidrag på 50000 kroner til produksjonen av «Nordlands Jeanne d'Arc». Med de faste utgiftene vi har til Vennebrev og stipend vil vi likevel slite med å gå i balanse også senere år, så her har det nye styret en utfordring.

Kontingent.

Pr. i dag er kontingenten 250 kr for enkeltmedlem og 400 kr for familie. Styret leverte innstilling på uendret kontingent. Det kom forslag på noe økning, men dette ble trukket etter en kort debatt. Kontingenten blir dermed uendret for 2021.

Planer for 2021.

Det kom ikke fram noen store nyheter om virksomheten framover. I hovedsak må FV følge med på utviklinga av pandemien og forholde oss til de vedtak som blir gjort for virksomheten ved Falstadsenteret slik at vi kan være til best mulig hjelp. I tillegg må det satses på medlemsverving med tanke på å få økt inntektene noe. Arbeidet med lokalt materiale om fangetida vil bli videreført i historiegruppa.

Valg.

Valgmennda under ledelse av Ingebjørg Mikalsen hadde gjort et godt forarbeid, så valgene gikk greit unna. Vi nøyer oss med å ta med det nye styret her: (Fullstendig liste og øvrig materiale fra årsmøtet er å finne på venneforeningens område på heimesida til Falstadsenteret.)

Leder:	Guri Marjane Sivertsen
Nestleder:	Robert Svarva
Styremedlemmer:	Audun Brenne, Marit Nordholmen, Liv Iren Grandemo, Svein Helge Falstad, Otto Asbjørn Solli
Vararepr.:	Solveig Hammer Holberg, Kirsti Årøen Lein

Utgiver av Vennebrev:

Falstadsenterets Venner ved:

Sekretær **Svein Helge Falstad**

Falstadberget, 7624 Ekne

Tlf. 932 02 224

E-post: Falstad2@yahoo.com

Medhjelper: **Alfred Falstad**

Bursflata 28, 7624 Ekne

Tlf. 994 85 771

E-post: alfberfa@hotmail.com

Medhjelper: **Otto Solli**

Bursflata 4, 7624 Ekne

Tlf. 951 09 751

E-post: otta-so@online.no

*Redaksjonen og styret ønsker
medlemmer og andre lesere av bladet
en fin vår og sommer!*